

พระราชประวัติ และวัดประจำรัชกาลที่ ๒

นางวชิราภรณ์ เพ็ชรล้อม
นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการพิเศษ

รัชกาลที่ ๒
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี มีพระนามเดิมว่าฉิมใหญ่ ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๑๐ ณ ตำบลอัมพวา เมืองสมุทรสาคร ในขณะที่พระราชบิดายังทรงดำรงพระยศเป็นหลวงกระบัตร เมืองราชบุรี ต่อมาพระราชบิดาได้เข้ามารับราชการสนองพระเดชพระคุณในสมเด็จพระเจ้าตากสินแห่งกรุงธนบุรี จึงได้ย้ายครอบครัวเข้ามาอยู่ ณ บริเวณด้านใต้ของวัดระฆังโฆสิตาราม

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเข้ารับการศึกษาจากวัดระฆังโฆสิตาราม โดยฝากตัวเป็นศิษย์กับพระวันรัต (ทองอยู่) เมื่อพระชนมายุได้ ๘ พรรษา พระองค์ได้ตามเสด็จพระบรมชนกนาถ (พระราชบิดา) ไปราชการสงครามด้วย และเมื่อพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา สมเด็จพระบรมชนกนาถก็ได้ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์พระนามว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์จึงได้รับการสถาปนาพระยศขึ้นเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เมื่อพระองค์ทรงมีพระชนมายุครบ ๒๒ พรรษา ก็ได้ทรงผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง และเสด็จจำพรรษาที่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) อยู่นาน ๓ เดือน (๑ พรรษา) จึงทรงลาผนวช

ต่อมาในปี พ. ศ. ๒๓๔๙ พระองค์ทรงได้รับสถาปนาเลื่อนยศขึ้นเป็น กรมพระราชวังบวรสถานมงคล หลังจากนั้นอีกเพียง ๒ ปี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคต กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งขณะนั้นมีพระชนมายุ ๔๒ พรรษา จึงเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๒ แห่งราชวงศ์จักรี พระนามว่า **พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย** เมื่อวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีพระอัครมเหสีพระนามว่า สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี มีพระนามเดิมว่าบุญรอด เป็นพระธิดาในพระเจ้าฟ้าง่างเธอ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุदारักษ์ มีพระราชโอรสและพระราชธิดารวม ๗๓ พระองค์ โดยประสูติในพระอัครมเหสี ๓ พระองค์ ได้แก่

๑. **เจ้าฟ้าชายราชกุมาร** สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ
๒. **สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายมงกุฎ** ต่อมาได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔
๓. **สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฑามณี** ต่อมาได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๒ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และประสูติในเจ้าจอมมารดาเรียบ พระสนมเอก ๓ พระองค์ ได้แก่
  ๑. **พระองค์เจ้าชายทับ** ต่อมาได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓
  ๒. **พระองค์เจ้าชายป้อม** สิ้นพระชนม์ตั้งแต่องค์ยังทรงพระเยาว์

๓. พระองค์เจ้าชายหนุดำ สิ้นพระชนม์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์

พระราชกรณียกิจ

พระราชกรณียกิจด้านการทำนุบำรุงประเทศ และป้อมปราการ

ระยะแรก ของ การก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ พม่าก็ยังคงรุกรานประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองและป้อมปราการต่างๆ ขึ้น เพื่อให้เป็นเมืองหน้าด่านคอยป้อมป้องกันข้าศึกที่จะยกเข้ามาทางทะเลที่เมืองสมุทรปราการ และที่เมือง ปากกลัด (ปัจจุบันคือ อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ) โดยมีพระราชบัญชาให้กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ เป็นแม่กองก่อสร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์ขึ้นที่ปากกลัด พร้อมป้อมปี่สาจผีสิง ป้อมราหู และป้อมศัตรูพินาศแล้วโปรดเกล้าฯ ให้อพยพครอบครัวชาวมอญจากปทุมธานีมาอยู่ที่นครเขื่อนขันธ์

นอกจากนี้ พระองค์ ยังทรงให้กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เป็นแม่กองจัดสร้างป้อมผีเสื้อสมุทร ป้อมประโคนชัย ป้อมนารายณ์ปราบศึก ป้อมปราการ ป้อมกายสิทธิ์ ขึ้นที่เมืองสมุทรปราการ และโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้อยงาเธอ กรมหมื่นศักดิ์พลเสวยไปคุมงานก่อสร้างป้อมเพชรหึงส์เพิ่มเติมที่เมือง นครเขื่อนขันธ์ การสร้างเมืองหน้าด่านและป้อมปราการต่าง ๆ ขึ้นมามากมาย เพื่อป้องกันไม่ให้ออกข้าศึกเข้ามาถึงพระนครได้โดยง่าย ถือว่าพระองค์มีสายพระเนตรที่ยาวไกลยิ่งนัก

พระราชกรณียกิจด้านการป้องกันประเทศ

ในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พม่าได้ยกทัพเข้ามาตีไทยอยู่หลายครั้งด้วยกันตั้งแต่พระองค์ครองราชย์ได้ เพียง ๒ เดือน พระเจ้าปดุง กษัตริย์พม่าก็ได้ทรงแต่งตั้งแม่ทัพพม่า ๒ นาย คืออะเต็งหุ่งและสุเรียงสาระกะยอ โดยให้แม่ทัพอะเต็งหุ่งยกทัพเรือเข้ามาตีทางหัวเมืองชายทะเลตะวันตก และสามารถตีเมืองตะกั่วทุ่งตะกั่วป่า รวมถึงล้อมเมืองถลางไว้ ก่อนที่กอง ทัพไทยจะยกลงไปช่วยและตีทัพพม่าจนแตกพ่ายไป ส่วนแม่ทัพสุเรียงสาระกะยอได้ยกกำลังมาทางบกเพื่อเข้าตีหัวเมืองด้านทิศใต้ของไทย และสามารถตีได้เมืองมะลิวัน ระนอง และกระบี่ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงทรงส่งกองทัพลงไปช่วยเหลือทหารพม่าสู้ กำลังฝ่ายไทยไม่ได้ก็ถอยทัพหนีกลับไป

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๖๓ พระเจ้าปดุงเสด็จสวรรคต พระ เจ้าจักกายแมงได้สืบราชสมบัติต่อจากพระเจ้าปดุง และคิดจะยกทัพมาตีไทยอีก โดยสมคบกับพระยาไทรบุรีซึ่งเปลี่ยนใจไปเข้ากับฝ่ายพม่า แต่เมื่อทราบข่าวฝ่ายไทยจัดกำลังทัพเตรียมรับศึกอย่างเข้มแข็ง พม่าก็เกิดเกรงกลัวว่าจะรบแพ้ไทยอีก จึงยุติไม่ยกทัพเข้ามา จนอีก ๓ ปีต่อมา พระเจ้าจักกายแมงก็ทรงชักชวนพระเจ้าเวียดนามินมวงกษัตริย์ญวนให้มาช่วยตีไทย แต่ฝ่ายญวนไม่ยอมร่วมด้วย พอดีกับที่ขณะนั้นเกิดสงครามกับอังกฤษจึงหมดโอกาสที่จะมาตีไทยอีกต่อไป

พระราชกรณียกิจด้านการปกครอง

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงบริหารบ้านเมืองโดยให้เจ้านายรับหน้าที่ในการบริหารงานราชการในกรมกองต่างๆ เท่ากับเป็นการให้เสนาบดีได้มีการปรึกษาข้อราชการก่อนจะนำความขึ้นกราบบังคมทูล ทั้งยังโปรดเกล้าฯ ให้ผ่อนผันการเข้ารับราชการของพลเมืองชายเหลือเพียงปีละ ๓ เดือน (เข้ารับราชการ ๑ เดือน แล้วไปพักประกอบอาชีพส่วนตัวอีก ๓ เดือน สลับกันไป) นอกจากนี้ยังทรงรวบรวมพลเมืองให้เป็นปึกแผ่นมีหน่วยราชการสังกัดแน่นอน โดยพระราชทานโอกาสให้ประชาชนสามารถเลือกหน่วยราชการที่สังกัดได้

นอกจากนี้พระองค์ได้ทรงส่งเสริมข้าราชการที่มีความรู้ความสามารถให้มีโอกาสปฏิบัติหน้าที่ตณนัถ ในรัชกาลนี้จึงปรากฏพระนามและนามข้าราชการที่มีชื่อเสียงหลายท่าน เช่น สมเด็จพระบรมราชาเจ้านาแสนนุรักษ์ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เจ้าพระยาศรีธรรมมาโศกราช (น้อย ณ นคร) ขุนสุนทรโวหาร (ภู่) เป็นต้น และด้วยความที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีพระราชประสงค์ให้พลเรือนของพระองค์เป็นคนดี จึงได้ทรงออกพระราชบัญญัติเรื่องห้ามเลี้ยงไก่ นก ปลา กัด ไข่นก กัด หรือทำการอื่นๆ เพื่อการพนัน และออกพระราชกำหนดห้ามสูบบุหรี่ ฝิ่น ฝิ่น ฝิ่น ฝิ่น พร้อมทรงกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืน ทำให้ประเทศไทยไม่เกิดสงครามฝิ่นแบบต่างชาติ

พระราชกรณียกิจด้านการทำนุบำรุงพระศาสนา

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ ทรงฟื้นฟู พระพุทธศาสนาอย่างมากหลายด้าน โดยเฉพาะด้านการก่อสร้างศาสนสถาน ทรงโปรดฯ ให้สร้างวัดขึ้นใหม่หลายวัด ได้แก่ วัดสุทัศนเทพวราราม วัดชัยพฤกษ์มาลา วัดโมลีโลกยาราม วัดหงสาวราม และวัดพระพุทธบาทที่ สระบุรี ซึ่งสร้างค้างไว้ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รวมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดอรุณราชวราราม โดยสร้างพระอุโบสถพระปรารงค์ พร้อมทั้งพระวิหารขึ้นใหม่เพื่อเป็นพระอารามประจำรัชกาล

การศึกษา พระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ในยุคนี้รุ่งเรืองเป็นอย่างมาก โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขหลักสูตรจากปริญาตริ โท เอก มาเป็นเปรียญธรรม ๓ ประโยคถึง ๙ ประโยค ทำให้พระภิกษุ สามเณร มีความรู้ภาษาบาลีแตกฉานยิ่งขึ้น นอกจากนี้พระองค์ยังทรงออกพระราชกำหนดให้ประกอบพิธีในวันวิสาขบูชา โดยห้ามล่าสัตว์ ๓ วัน และรักษาศีล ถวายอาหารบิณฑบาต ทำทาน ปลอ่ยสัตว์ สดับฟังพระธรรมเทศนาเป็นเวลา ๓ วัน ๓ คืน ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ประเทศไทยประกอบพิธีในวันวิสาขบูชา

พระราชกรณียกิจด้านศิลปวัฒนธรรม

ในด้านกร ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีพระอัจฉริยภาพในงานศิลปะหลายสาขา ทั้งทางด้านประติมากรรม ด้านการดนตรี แต่ที่โดดเด่นที่สุดเห็นจะเป็นในด้านวรรณคดี จนอาจเรียกได้ว่ายุคนี้เป็นยุคทองของวรรณคดีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ละครรำรุ่งเรืองถึงขีดสุด ด้วยพระองค์ทรงเป็นกวีเอก และทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีไว้หลายเล่มด้วยกัน เช่น รามเกียรติ์ตอนลักสีดา วานรถวายพล พิเภกสวามีภักดี สีดาลุยไฟ นอกจากนี้ยังมีพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนาที่ได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรในสมัยรัชกาลที่ ๖ ว่าเป็นยอดกลอนบทละครรำ

ส่วนบทละครนอก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นมา ๕ เรื่องด้วยกัน ได้แก่ ไชยเชษฐา สังข์ทอง มณีพิชัย ไกรทอง และคาวี พระองค์ยังได้ทรงพระราชนิพนธ์บทเห่ เรื่องกาพย์เห่ชมเครื่องคาว หวาน ซึ่งมีความไพเราะและแปลกใหม่ไม่ซ้ำแบบกวีท่านใด เนื้อเรื่องแบ่งออกเป็น ๕ ตอน คือ เห่ชมเครื่องคาว เห่ชมผลไม้ เห่ชมเครื่องคาวหวาน เห่ครวญเข้ากับนักขัตฤกษ์ และบทเจ้าเซ็น ซึ่งบทเหล่านี้เข้าใจกันว่าเป็นการชมฝีพระหัตถ์ในด้านการทำอาหารของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีนั่นเอง นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยที่ทรงเป็นยอดกวีเอกแล้วในยุคสมัยนี้ยังมียอดกวีที่มีชื่อเสียงอีกหลายคน เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร, นายนริทร์ธิเบศ, และสุนทรภู่ เป็นต้น

องค์การ ศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้ยกย่องพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่าทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก เนื่องด้วยทรงสร้างสรรค์วรรณคดีที่ทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมไว้เป็นมรดกของชาติจำนวนมาก รวมถึงทรงปกครองบ้านเมืองให้ราษฎรได้อยู่เย็นเป็นสุขภายใต้พระบรมโพธิสมภาร และเนื่องด้วยในรัชกาลนี้มีละครนอกข้างเผือกคู่พระบารมีถึง ๓ เชือก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงมีพระราชดำริให้แก้ไขธงชาติไทยจากที่เคยใช้ธงแดงมาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มาเป็นรูปข้างเผือกอยู่ในวงจักรติดในธงพื้นแดง และใช้เป็นธงชาติสืบต่อกันมาจนถึงรัชกาลที่ ๖

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครองราชย์สมบัติถึงปี พ.ศ. ๒๓๖๗ รวมอยู่ในสิริราชสมบัตินาน ๑๕ ปี ก็ทรงพระประชวรด้วยพิษไข้ มิได้รู้สึกพระองค์ จึงไม่ได้พระราชทานราชสมบัติให้แก่ผู้ใด และทรงพระประชวรด้วยพิษไข้อยู่ ๓ วันก็เสด็จสวรรคตในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ถือว่าเป็นแผ่นดินทองแห่งวรรณกรรม ด้วยพระองค์มีพระปรีชาสามารถอย่างยิ่งในด้านศิลปะ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสถาปัตยกรรม วรรณกรรม รวมถึงนาฏกรรม เห็นได้จากมรดกทางวัฒนธรรมที่พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างไว้ให้กับอนุชนรุ่นหลัง อุทยานพระบรมราชานุสรณ์รัชกาลที่ ๒ ที่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม ถือเป็นสถานที่ที่แสดง ให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้อย่าง ชัดเจนที่สุดและในอุทยานแห่งนี้ก็ได้ประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระองค์เพื่อให้ประชาชนได้เคารพสักการะด้วย

เกร็ดความรู้

อุทยานรัชกาลที่ ๒

อุทยานพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยของมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยมีสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเป็นองค์ประธาน เพื่อเป็นการสนองพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นทั้งนักรบ นักปกครอง ศิลปิน กวีและช่าง ซึ่งได้พระราชทานศิลปวัฒนธรรมอันงดงามประณีตไว้เป็นมรดกแก่ชาติ และปรากฏพระเกียรติคุณแพร่หลายไปในนานาประเทศ จนได้รับการยกย่องจากองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) ให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก และได้ส่งเสริมให้มีการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฉลองพระบรมราชสมภพครบรอบ ๒๐๐ ปี เมื่อพ.ศ.๒๕๑๑ พร้อมจัดสร้างอุทยานพระบรมราชานุสรณ์ฯ ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยมีจุดประสงค์ให้เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมไทยในรัชสมัยของพระองค์ และเพื่อให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนในท้องถิ่นและจังหวัดใกล้เคียงนั้นด้วย

สถานที่ตั้งของอุทยานร.๒ อยู่ที่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม ติดกับวัดอัมพวันเจติยาราม ที่เชื่อกันว่าเคยเป็นที่ตั้ง นิวาสถานดั้งเดิมของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เนื้อที่ ๑๑ ไร่ของอุทยาน ร.๒ แห่งนี้ พระราชสมุทรมเหธี อดีตเจ้าอาวาสวัดอัมพวันเจติยาราม เป็นผู้น้อมเกล้าฯ ถวายที่ดินของบริเวณพระอารามให้ (เดิมเป็นนิวาสถานของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชชนนี ภายหลังพระราชทานให้เป็นสมบัติของวัด) โดยที่ดินดังกล่าวอยู่ติดกับวัดอัมพวันเจติยาราม ด้านหนึ่งติดกับถนนแม่กลอง-บางนกแขวก ส่วนอีกด้านหนึ่งติดริมแม่น้ำแม่กลอง

สุนทรภู่ กวีเอกในสมัยรัชกาลที่ ๒

สุนทรภู่ เกิดเมื่อวันจันทร์ เดือน ๘ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะเมีย จุลศักราช ๑๑๔๘ ตรงกับวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๓๒๙ ในรัชกาลที่ ๑ บิดามารดาชื่อใดไม่ปรากฏ ทราบเพียงว่ามารดามีเชื้อสายผู้ดี และทำหน้าที่แม่นมของพระธิดาในกรมพระราชวังหลัง ส่วนบิดานั้นบวชเป็นพระอยู่ที่วัดบ้านกร่ำ อำเภอกาหลง จังหวัดระยอง เรียนหนังสือที่วัดชีปะขาวหรือวัดศรีสุदारามในปัจจุบัน ครั้นมีความรู้ดีแล้ว มารดานำไปฝากเป็นข้าในกรมพระราชวังหลัง แต่อยู่ได้ไม่นานก็ลาออกไปเป็นเสมียน สุนทรภู่อรับราชการไม่ก้าวหน้านัก เพราะติดนิสัยรักกาพย์กลอน กระทั่งในสมัยรัชกาลที่ ๒ จึงเป็นที่โปรดปรานให้เป็น “ขุนสุนทรโวหาร” (ภู่) เรียกสั้นๆ ว่า “สุนทรภู่” ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “พระสุนทรโวหาร” ถึงแก่กรรมเมื่อปีเถาะ พ.ศ.๒๓๙๘ อายุได้ ๗๐ ปี

ผลงาน

หนังสือบทกลอน ที่สุนทรภู่แต่งมีมากมาย ที่ได้ยินแต่ชื่อเรื่องยังหาฉบับไม่พบก็มี ที่หายสาบสูญไปแล้วไม่ได้ยินชื่อเรื่องก็มี แต่เรื่องที่ยังมีต้นฉบับอยู่ในปัจจุบันมี ๒๔ เรื่องคือ

- นิราศ ๙ เรื่อง ได้แก่ นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท นิราศภูเขาทอง นิราศเมืองสุพรรณ นิราศวัดเจ้าฟ้า นิราศอิเหนา นิราศพระแท่นดงรัง นิราศพระปฐม และนิราศเมืองเพชรบุรี

- นิทาน ๕ เรื่อง ได้แก่ โคบุตร พระอภัยมณี พระไชยสุริยา ลักษณะวงศ์ และ สิงห์ไกรภพ
- บทละคร ๑ เรื่อง คือ เรื่องอภัยนุราช
- บทเสภา ๒ เรื่อง ได้แก่ ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม และเรื่องพระราชพงศาวดาร
- บทเห่กล่อม ๔ เรื่อง ได้แก่ เห่เรื่องจับระบำ เห่เรื่องกาگی เห่เรื่องพระอภัยมณี และเห่เรื่อง

โคบุตร

วัดประจำรัชกาลที่ ๒
 วัดอรุณราชวราราม
 WAT ARUN RAJAWARARAM

ประวัติความเป็นมา

เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกเหนือพระราชวังเดิม ตรงข้ามกับพระบรมมหาราชวัง เป็นวัดโบราณสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ก่อนรัชการสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.๒๑๙๙-๒๒๓๑) เดิมชื่อ วัดมะกอก โดยตั้งชื่อตามตำบลที่ตั้ง ต่อมามีวัดสร้างใหม่ในตำบลเดียวกัน จึงเรียกวัดนี้ว่า วัดมะกอกนอก ส่วนวัดใหม่ที่สร้างลึกเข้าไปในคลองบางกอกใหญ่ เรียกว่า วัดมะกอกใน (วัดนवलนรดิศ)

ตามประวัติศาสตร์ เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เสด็จพร้อมด้วยไพร่พลลงมาทางชลมารค ถึงหน้าวัดแห่งนี้เมื่อยามใกล้รุ่ง จึงเสด็จประทับแรมที่ศาลาการเปรียญ เมื่อทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์แล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ และเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “วัดแจ้ง” และในพ.ศ.๒๓๑๑ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังใหม่โดยขยายเขตพระราชฐาน วัดแจ้งจึงกลายเป็นวัดในพระราชวัง เช่นเดียวกับกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่พระนครศรีอยุธยา ไม่มีเขตสังฆาวาส คือ ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา

ต่อมาเมื่อเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพไปตีเวียงจันทน์ ได้อัญเชิญพระแก้วมรกต และพระบางลงมายังธนบุรี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้จัดขบวนแห่ขึ้นมารับและอัญเชิญไว้ ณ วัดแจ้ง เป็นเวลา ๕ ปี จึงอัญเชิญมาประดิษฐาน ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗ ต่อมาเมื่อทรงเสด็จเถลิงถวัลย์ขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระนครใหม่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา วัดแจ้งจึงเป็นวัดนอกพระราชวังและเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาต่อไปได้ ตั้งแต่นั้นมา

วัดแจ้งได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งพระอารามโดยพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร แต่สำเร็จเพียงกุฏิสงฆ์ก็สิ้นรัชกาลที่ ๑ ต่อมาในพ.ศ. ๒๓๕๒ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอุโบสถ และพระวิหารต่อจนแล้วเสร็จ พร้อมทั้งทรงปั้นหุ่นพระพุทธรูปด้วยฝีพระหัตถ์ของพระองค์เอง และโปรดเกล้าฯ ให้หล่อขึ้นประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถ และพระราชทานนามวัดใหม่ว่า “**วัดอรุณราชวราราม**”

ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งพระอารามอีกครั้งหนึ่ง โดยให้ก่อสร้างพระปราสาทตามที่ทรงคิดแบบขึ้นจนสำเร็จเป็นสถาปัตยกรรมที่ทรงความงดงามยิ่ง ดังที่เรียกกันติดปากว่า “**พระปราสาทวัดอรุณ**” ในปัจจุบัน

ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างและปฏิสังขรณ์สิ่งต่างๆ เพิ่มเติม เช่น บุษบกยอดปราสาท และพระราชทานนามวัดใหม่ว่า “**วัดอรุณราชวราราม**”

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ เกิดเพลิงไหม้พระอุโบสถ ในวันที่ ๓๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๓๙ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปอำนวยการดับเพลิงด้วยพระองค์เองและโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระบรมอัฐิของสมเด็จพระบรมอัยการออกไปได้ทัน จากนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ใหม่เกือบหมดทั้งพระอาราม โดยมีกรมหมื่นบารบประปักษ์เป็นแม่กองปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ และพระระเบียงรอบพระอุโบสถ ตลอดจนเขียนภาพผนังด้านใน

ต่อมาในรัชกาลปัจจุบัน โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์สถาปัตยกรรมที่สำคัญภายในวัด เช่น ศาลาการเปรียญ ถนนหนทาง กำแพงวัด กุฏิ วิหาร พระเจดีย์ พระอุโบสถ และพระปราสาทวัดอรุณ

สถาปัตยกรรม ศิลปกรรมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด

พระปราสาท เป็นพระปราสาทขนาดใหญ่ตั้งอยู่หน้าวัด ซึ่งหันไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นสถาปัตยกรรมที่มีมาแต่เดิม ของเดิมสูงเพียง ๘ วา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ ให้ก่อเสริมขึ้นเพื่อให้ใหญ่สมกับที่เป็นพระมหาธาตุเจดีย์ประจำกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ทำได้เพียงเตรียมขุดฐานรากไว้เท่านั้นก็เสด็จสวรรคต ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างองค์พระปราสาทต่อจนเสร็จ ปัจจุบันองค์พระปราสาทสูง ๑ เส้น ๑๓ วา ๑ ศอก ๑ นิ้ว ล้อมรอบด้วยปราสาททิศและมณฑปทิศ พระปราสาทก่อด้วยอิฐถือปูนประดับด้วยชั้นกระเบื้องเคลือบสีต่างๆ ประกอบเป็นลวดลายงดงามประณีต บางลายใช้งานชามเคลือบ เช่น ชามเบญจรงค์ มาประดับ

ตกแต่งบนยอดสุดของพระปราสาท นอกจากจะมียอดนภศูล เช่น ยอดพระปราสาททั่วไปแล้ว ยังมีมงกุฎประดิษฐานอยู่เหนือยอดนภศูล ทำให้สวยงามแปลกตากว่ายอดนภศูลที่อื่น

พระอุโบสถ เป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสวยงามยิ่งของฝีมือช่างในสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นพระอุโบสถยกพื้นสูงมีหลังคาลาด ๒ ชั้น หน้าบันทั้งด้านหน้าและด้านหลังแกะด้วยไม้ลงรักปิดทองเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์ ประทับในปราสาท ตัวพระอุโบสถมีมุขทั้งด้านหน้าและด้านหลัง มีบุษบกยอดปราสาทเป็นที่ประดิษฐาน “พระพุทธรูป” ซึ่งเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในรัชกาลที่ ๒ ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้ง ๔ ด้าน เป็นภาพพุทธประวัติ เช่น ภาพผจญมาร ภาพในชาดก เช่น เวสสันดรชาดก เป็นต้น พระประธานในพระอุโบสถมีพระนามว่า “พระพุทธรธรรมมิตรราชโลกธาตุดิลก” เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงปั้นหุ่นพระพักตร์ด้วยฝีพระหัตถ์ของพระองค์เอง พระอุโบสถวัดอรุณราชวรารามไม่มีกำแพงแก้วแต่มีระเบียงล้อมรอบ สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๒ เช่นกัน มีผนังพระระเบียงมีภาพจิตรกรรมโดยตลอด เขียนเป็นรูปขุ้มเรือนแก้ว ปลายดอกไม้ ใบไม้ มีนกยูง แบบจีนอยู่ตรงกลาง ภายในมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยประดิษฐานอยู่โดยรอบ ถึง ๑๒๐ องค์

พระวิหาร สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นพระวิหารยกพื้นสูงเช่นเดียวกับพระอุโบสถ หลังคาลาด ๓ ชั้น หน้าบันสลักด้วยไม้ลงรักปิดทอง ประดับกระจกเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์ประทับนั่งบนแท่น ตัวพระวิหารมีมุขทั้งด้านหน้า และด้านหลัง ผนังด้านนอกประดับกระเบื้องเคลือบ ผนังด้านในเดิมคงจะมีภาพจิตรกรรมฝาผนังประดับโดยรอบเช่นกัน แต่ปัจจุบันฉาบด้วยน้ำปูนสีเหลืองเหลือเพียงบางส่วน เช่น หลังขุ้มเรือนแก้ว หลังองค์พระประธานและที่บานประตูหน้าต่างยังคงมีภาพเขียนปรากฏอยู่ พระประธานในพระวิหาร มีพระนามว่า “พระพุทธขัมภานุทมาบุรุษลักขณาอสีตยานุบพิตร” เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๖ ศอก หล่อด้วยทองแดงปิดทองพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้หล่อขึ้นพร้อมกับพระประธานในพระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม

ฐานชุกชี ด้านหน้าพระพุทธรูปขัมภานุทมาบุรุษลักขณาอสีตยานุบพิตรหรือพระแจ้งประดิษฐานอยู่ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย องค์พระและผ้าทรงครองหล่อด้วยทองต่างสีกัน หน้าตักกว้าง ๕๐ เซนติเมตร มีประวัติว่าได้อัญเชิญมาจากเวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ.๒๔๐๑ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เดิมประดิษฐานอยู่ในพระบรมหาราชวัง และมีราชดำริว่า “นามพระพุทธรูปพอกันกับวัดอรุณ” จึงโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญมาประดิษฐาน ณ พระวิหารแห่งนี้ และที่หน้าแท่นในพระวิหาร มีพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานอยู่ เดิมพระพุทธรูปองค์นี้อยู่ที่ศาลาการเปรียญที่รื้อไปแล้ว มีปูนพอกทั้งองค์โดยไม่มีผู้ใดทราบ ภายหลังปูนกะเทาะตัวออกจึงเห็นองค์เป็นสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย ทางวัดจึงอัญเชิญมาประดิษฐานในพระวิหารแห่งนี้

พญายักษ์ ยืนเด่นตระหง่านอยู่ ๒ ตน ด้านหน้าขุ้มประตูยอดมงกุฎ มือทั้งสองเกาะกุมกระบองยืนอยู่บนแท่น ยักษ์ด้านเหนือสีขาว ชื่อ “สหัสเดชะ” ด้านใต้สีเขียว ชื่อ “ทศกัณฐ์” ปั้นด้วยปูน ประดับกระเบื้องเคลือบสีเป็นลวดลายรูปลักษณะและเครื่องแต่งตัว สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๓

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ตรัสว่า “เป็นฝีมือปั้นของหลวงเทพรจนา (กัน)” ต่อมาจึงมีการปั้นรูปยักษ์ยืนในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ประตูทางเข้าพระปราสาท เดิมมี ๙ ประตู เมื่อบูรณะใหญ่ในรัชกาลที่ ๕ จึงเหลือ ๕ ประตู เป็นประตูซุ้มแบบวัดราชประดิษฐ์ ซุ้มเหนือบานประตู ทำเป็นรูปพระราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาล ๕ รัชกาล คือรัชกาลที่ ๑ เป็นรูปอุณาโลมอยู่ในกลีบบัว รัชกาลที่ ๒ เป็นรูปครุฑจันนาศ รัชกาลที่ ๓ เป็นรูปอุณาโลมในพระมหาปราสาท รัชกาลที่ ๔ เป็นรูปพระมหามงกุฏและรัชกาลที่ ๕ รูปพระเกี้ยว

นอกจากนี้ภายในพระอารามวัดอรุณราชวรารามยังมีสถาปัตยกรรมที่สวยงามอีกมาก เช่น หอระฆัง มณฑลพระพุทธบาทจำลอง พระวิหาร หอไตร เป็นต้น

วัดอรุณราชวรารามรวมมหาวิหารถือเป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๒ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๖ ตอนที่ ๖๔ เมื่อวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๙๒

บรรณานุกรม

_____. **ธรรมจักร**. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.dhammadjak.net/forums/viewtopic.php?f=24&t=19388>

_____. **จริยธรรม**. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.jariyatam.com/th/history1-9-/336-2009-07-23-03-02-12>